

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Кутовий Віктор Володимирович

УДК 340.12

**ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАБІЛЬНОСТІ ТА ПОРЯДКУ**

АВТОРЕФЕРАТ

роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

спеціальність 081 «Право»

освітня програма «Право»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент
Ткаля О.В.

Рецензент: к.ю.н., доц.
Юркова Г.В.

Миколаїв – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність роботи обумовлена низкою факторів загальнотеоретичного та практичного характеру. На сьогодні спостерігається зростання інтересу з боку юридичної науки до проблем правової культури як фактора перманентного розвитку державності і порядку в суспільстві. Від рівня правової культури суспільства безпосередньо залежить усвідомлення сутності правових явищ і процесів, розуміння закономірностей та тенденцій їх розвитку.

Правова культура як суспільне явище і як правова категорія безсумнівно була предметом досліджень, проте до теперішнього часу вона являє собою широке поле для наукового осмислення, для всебічного вивчення різноманітних процесів, пов'язаних з розвитком правової культури як показника правового та соціального прогресу, найважливішої умови його ефективності.

Правова культура є показником цивілізованості суспільства взагалі, держави і окремої особистості зокрема. Стан суспільних відносин залежить від того, наскільки особистість і суспільство засвоюють та поважають правові цінності, перш за все особисті права і свободи, віддають пріоритет правовому підходу у вирішенні соціально-культурних і соціально-економічних питань.

Одним із найдієвіших чинників, від якого залежить розвиток України як правової, демократичної та соціальної держави, є правова культура її громадян. Вона охоплює правові цінності, визначає рівень демократії та законності, регулює суспільні відносини. Крім того, правова культура є невід'ємним елементом механізму реалізації конституційних прав громадян нарівні з нормами, які закріплюють ці права, їх гарантіями, юридичними обов'язками та правосвідомістю.

На сьогодні правова дійсність українського суспільства характеризується протилежними тенденціями: орієнтацією на стандарти та цінності демократичної, правової держави з одного боку та кричуще незадовільним

рівнем правової культури і свідомості громадян, розквітом правового безкультур'я, крайнім проявом якого є правовий нігілізм, з іншого. Загалом, такий стан у державі провокує суспільство до нестабільності, гальмує проведення демократичних реформ, загрожує національній безпеці нашої держави, її суверенітету та незалежності.

До елементів відображення рівня правової культури прийнято відносити: право, що відповідає вимогам справедливості та розумності; рівень правосвідомості громадян і посадових осіб, зокрема представників органів правопорядку, їхню переконаність діяти відповідно до вимог правових приписів; рівень якості роботи правоохоронних і правозастосовних органів та посадових осіб; якість системи законодавства, певний рівень законності й правопорядку. Таким чином, здається актуальним дослідження ролі професійно-правової культури, та зокрема культури співробітників правоохоронної системи у процесі розвитку правової демократичної держави і громадянського суспільства, як чинника, що сприяє забезпеченню стану стабільності та порядку.

У сучасних умовах з фінансово-економічних, організаційних, політичних причин рівень правової культури та правосвідомості населення доволі низький, що негативно впливає на стан стабільності та порядку в суспільстві. Тому можна сказати, що актуальність проблеми визначається гострою необхідністю всебічного розвитку громадянської правосвідомості, задоволенням потреби у правовій інформації, заохоченням громадськості до участі в будівництві демократичної, соціальної держави.

Сучасний недосконалий рівень правової культури в суспільстві вказує на перспективність та високу актуальність подальшого дослідження порушеної проблематики.

Мета дослідження полягає у висвітленні сутності правової культури, її складових елементів та характерних ознак, в аналізі значення та місця правової культури, зокрема, професійно-правової культури в процесі забезпечення стану порядку та стабільності.

Для досягнення зазначеної мети передбачено вирішення таких **завдань**:

- здійснити аналіз категорій “правова культура”, “правова свідомість”, “правова культура суспільства”, “правова культура особи”, “професійно-правова культура”, “стабільність”, та “порядок”;
- з’ясувати природу правової культури як юридичної категорії та явища правової дійсності;
- дослідити вплив правової культури на суспільний розвиток та порядок у суспільстві;
- охарактеризувати структуру та складові елементи правової культури;
- дослідити сутність правосвідомості у складі правової культури суспільства та особи;
- проаналізувати взаємозв'язок правової культури суспільства та правової культури особи;
- охарактеризувати вплив правової культури на чинники, що формують стабільність та порядок;
- визначити підходи до розуміння та роль професійної правової культури у забезпеченні стабільності та порядку;
- здійснити аналіз специфічних особливостей професійної правової культури представників правоохоронної системи;
- окреслити можливі шляхи зниження рівня правового нігілізму як найбільш поширеного прояву деформації правової свідомості серед співробітників органів правопорядку.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, в яких проявляється правова культура як феномен життя суспільства.

Предметом дослідження є практичні та теоретичні аспекти сутності правової культури як фактора забезпечення стабільності та порядку.

Ступінь дослідженості теми. Значний доробок у дослідженні проблеми становлення та розвитку правової культури у контексті демократизації всіх сфер суспільного життя здійснили вітчизняні та зарубіжні вчені, чиї праці і склали теоретичну основу магістерської роботи: С. Алексєєв, Ю. Битяк, М.

Веррінгтон, І. Зеленко, М. Козюбра, Н. Крестовська, А. Крижанівський, В. Нерсисянц, Ю. Оборотов, К. Осаке, І. Осика, П. Рабінович, В. Сальніков, А. Семітко, Р. Сербин, А. Скуратівський, С. Скуріхін, С. Сливка, В. Смірнов, С. Станік, А. Ткачук, М. Целуйко та ін.

Нормативну базу дослідження складають Конституція України, чинні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти України, а також міжнародні правові акти.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження складають загальнонаукові та спеціально-наукові методи та підходи, зокрема: діалектичний, системний, логічний, структурного функціоналізму та інші. Діалектичний метод дозволив охарактеризувати правову культуру як багаторівневе поняття, яке складається під впливом різних процесів та як соціально-правову категорію, в якій переплетені правові й неправові елементи, державно-владний і загально-соціальний зміст, інтереси соціальних груп, окремих індивідів і суспільства загалом. Використано системний метод для вивчення сутності права як явища, яке має власні складові частини і водночас є складовою частиною більш широких суспільних систем. Застосовано методи структурного функціоналізму, які полягають, зокрема, в трактуванні правової культури як цілісної системи з її структурними компонентами, її функціонуванні в процесі розбудови правової, соціальної держави. За допомогою логічного методу узагальнено представлені в науці підходи до розкриття природи правової культури, визначено основні елементи її структури.

У процесі наукового дослідження також здійснювалося звернення до окремих наукових методів - формально-юридичного, соціологічного, конкретно-історичного, що сприяли науковому дослідженню поставленої проблеми.

Практична значимість отриманих результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у наступних дослідженнях проблем правової культури як суспільства в цілому, так і особистості зокрема, особливо проблем

професійно-правової культури, а також для розроблення рекомендацій з удосконалення законодавчого й іншого нормативно-правового регулювання суспільних відносин.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення та висновки дипломної роботи знайшли відображення: у науковій статті «Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність та взаємовплив» в електронному фаховому виданні «Юридичний науковий електронний журнал» (№1, січень-лютий 2021 р.) та тезах автора «Правова свідомість як фактор впливу на правову культуру» на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (15-16 січня 2021 р., м. Дніпро).

Структура й обсяг дослідження. Структура роботи обумовлена її метою, завданням, об'єктом і предметом. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Список використаної літератури становить 125 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 112 сторінок, обсяг основного тексту 100 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** визначено актуальність теми дипломної роботи, ступінь наукової розробки проблеми дослідження; визначені мета та основні завдання роботи, її об'єкт і предмет, методологічні та теоретичні основи.

Розділ 1. «Правова культура як показник якісного рівня розвитку правової системи» складають три підрозділи. У підрозділі 1.1. *«Поняття та розвиток юридичної думки про правову культуру»* розкрито сучасні концепції та підходи у теорії права до розуміння правової культури, розвиток змісту правової культури, її теоретико-методологічних засад. Окреслено сутнісні ознаки сучасної правової культури, як елементу правової системи. Підрозділ 1.2. *«Функції, структура правової культури та характеристика її*

структурних елементів» присвячено правовій культурі, як складному структурному утворенню, яке завдяки своїм специфічним функціям здійснює суттєвий вплив на розвиток суспільства. Виділено такі функції правової культури як пізнавальну, регулятивну, нормативно-аксіологічну, ідентифікаційну, рієнтаційну, виховну, інтегруючу, комунікативну, прогностичну, соціалізаційну тощо. Досліджено елементи правової культури суспільства: ідеологічний, психологічний, поведінковий. У підрозділі 1.3. *«Співвідношення та взаємозв'язок правової культури суспільства та правової культури особи»* дається розуміння правової культури суспільства і особистості, їх елементів та порівняльний аналіз органічної єдності та взаємозалежності, унеможливаючи існування одна без одної.

Розділ 2. «Вплив правової культури на чинники стабільності та порядку» містить три підрозділи. У підрозділі 2.1. *«Визначення сутності категорій «стабільності» та «порядку»: природа, зміст, характеристика»* розкрито сутність соціального порядку, правопорядку, соціальної стабільності; складників забезпечення їх досягнення, які є складниками правової культури, що безумовно свідчить про їх тісний взаємозв'язок; виокремлено чинники, що впливають на стан порядку та стабільності. Підрозділ 2.2. *«Правова свідомість як основоположний елемент підвищення рівня правової культури населення»* присвячено в якості складника правової культури, правовій свідомості, яка виступає фактором поваги до права та активним елементом системи правового регулювання суспільних відносин, відіграє роль чинника, що здійснює вплив на стан стабільності та порядку в суспільстві. Особлива увага приділена механізму формування правосвідомості. Підрозділ 2.3. *«Взаємовплив стабільності, порядку та правової культури»* розкриває питання взаємодії правової культури з порядком та стабільністю.

Розділ 3. «Професійно-правова культура як фактор забезпечення стабільності та порядку» вміщує три підрозділи. Зміст підрозділу 3.1. *«Підходи до розуміння професійно-правової культури»* обумовлений надважливою роллю, яку професійно-правова культура як різновид загальної

правової культури відіграє в суспільстві. Здійснено аналіз характеристики професійно-правової культури в літературі, її елементів, структури, функцій. Особлива увага приділена особливостям професійно-правової культури, що відображаються у фаховій діяльності юристів. У підрозділі 3.2. *«Специфічні особливості професійної правової культури та правосвідомості посадових осіб правоохоронних органів»* розкрито підвищені вимоги до юристів-правоохоронців, рівня їх загальної і правової культури, професійної підготовки, моральних якостей. Звернено увагу на систему деонтологічних вимог, які висуваються до співробітника правоохоронних органів, а також питанням професійної деформації. Підрозділ 3.3. *«Шляхи подолання низького рівня правової культури серед представників правоохоронної системи: вітчизняний та зарубіжний досвід»* окреслює основні засоби підвищення рівня правової культури населення та окремих особистостей, питання поєднання фундаментальної університетської освіти і спеціальної професійної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів. Підкреслюється необхідність правової акультурації у правоохоронній системі за такими напрямками, як гуманізація кримінального законодавства; кодифікація і оновлення правового регулювання цивільних відносин; розширення сфери виключної компетенції суду; запровадження додаткових процесуальних гарантій дотримання і реалізації прав людини.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження правової культури як фактора забезпечення порядку та стабільності можна зробити ряд теоретичних та практичних висновків.

По-перше, правова культура являє собою явище виключно складне за своєю внутрішньою структурою і багатством соціальних зв'язків. Роль правової культури в житті суспільства багатогранна і дуже важлива. Правова культура є особливою формою гармонійного розвитку людини. Через неї

досягається суспільний прогрес, який має на увазі створення власне правових цінностей, що збагачують особистість. Правова культура покликана формувати громадянську, політичну і правову свідомість особистості, сприяти розвитку загальної культури нації в демократичному і гуманістичному напрямках, утвердженню у свідомості людей поваги до соціальної справедливості.

Правова культура має зайняти одну з провідних ролей у розбудові правової держави, адже вона тісно пов'язана із усіма елементами правової системи формування правової свідомості громадян, та новим баченням нашої держави як демократичної, незалежної та суверенної, усвідомленням взаємозв'язку закону і права, із визнанням пріоритету людини і громадянина в правових відносинах.

Правова культура – це сукупність цінностей, юридичних інститутів і процесів, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві. Вона наділена такими ознаками: визначальне значення прав і свобод людини і громадянина у правовій організації суспільного і державного життя; затвердження в масовій правосвідомості почуття поваги до закону і правопорядку, ідей і цінностей панування права; практична реалізація принципів конституціоналізму та верховенства правового закону; правова активність громадян та їх об'єднань у здійсненні своїх прав і належному виконанні своїх юридичних обов'язків; активна законотворча, правозахисна та правоохоронна діяльність усіх ланок державного механізму.

По-друге, визначено, що для правової культури характерні такі функції: пізнавальна, регулятивна, нормативно-аксіологічна, ідентифікаційна, орієнтаційна, виховна, інтегруюча, комунікативна, прогностична, соціалізаційна. У своїх проявах функції правової культури невіддільні одна від одної. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку і взаємодії й являють собою, у певній мірі, єдиний процес функціонування правової культури в правовій дійсності.

По-третє, формування належного рівня правової культури можливе під час ефективної роботи з підвищення рівня кожного її елемента. Право, правова

свідомість, правовідносини, правомірна поведінка, юридична практика, юридична освіта та наука, правопорядок основні аспекти, які формують правову культуру кожної особи зокрема й усього суспільства в цілому. Існування таких правових явищ не є відокремленим, тому прояв високого рівня правової культури залежить не тільки від високого рівня кожного з її елементів, але й від їх дієвої взаємодії.

Основоположним елементом правової культури є правова свідомість. Правосвідомість передбачає сукупність поглядів, ідей, почуттів, настроїв, уявлень про право, роль права, яку воно відіграє в житті суспільства, держави, ідеї про права людини, її відповідальність перед іншими людьми, державою та суспільством. Вона має внутрішню структуру, яка включає правову ідеологію, правову психологію, та деякі науковці виокремлюють ще правову поведінку. Як основні механізми формування правосвідомості виступають: ідентифікація, навіювання, зараження, наслідування та переконання. Правосвідомість виступає засобом соціального регулювання правової поведінки, тобто здійснює регулятивний вплив. Вона не тільки сприяє усвідомленню людиною мети правової поведінки, але й є джерелом її свідомості. Саме у межах правової свідомості формуються такі правові цінності та ідеали, як справедливість, рівність, свобода, честь, гідність, що впливають на розвиток усієї правової системи держави та громадянського суспільства зокрема.

В-четвертих, правова культура особи неподільно зв'язана з правовою культурою суспільства. Правова культура суспільства відображає рівень розвитку правосвідомості в суспільстві, системи права і законодавства, юридичної практики і правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у сфері права.

Правова культура суспільства залежить насамперед від рівня розвитку правосвідомості населення, тобто від того, наскільки глибоко та повно засвоєні такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини, цінність правової процедури під час вирішення спорів, наскільки інформовано в правовому відношенні населення, його соціальні, вікові, професійні та інші групи, яке

емоційне ставлення населення до закону, діяльності правоохоронних органів, суду тощо.

В-п'ятих, щодо категорій «стабільність» та «порядок», то слід відмітити, що, вживаючи поняття стабільності для характеристики суспільного розвитку, дослідники відштовхуються від поняття «суспільство», розглядаючи його як один із типів соціальної системи. У науковій літературі переважає поняття «соціальна стабільність», що обумовлено розумінням суспільства як одного з типів соціальної системи. Соціальна стабільність - це постійне відтворення з елементами нового соціальних структур, організацій та відносин у рамках конкретного суспільства.

Поняття «порядку» доцільно розглядати у першу чергу у суспільному контексті та в похідному від нього значенні правопорядку. Суспільний (соціальний) порядок – це стан упорядкованості соціальними нормами (нормами права, нормами моралі, корпоративними нормами, нормами-звичаями) системи суспільних відносин та їх додержання. Зміст соціального порядку включає всю систему відносин, що виникають в процесі дотримання і застосування чинних у всіх сферах суспільного життя соціальних норм, принципів, ідей, що становлять необхідну і найважливішу для даного економічного та політичного ладу поведінку людей, основу діяльності державних органів та громадських об'єднань. Підґрунтя соціального порядку складає правовий порядок, адже у сучасному суспільстві саме здатність до врегулювання суспільних відносин інструментами права виявляє в інтегрованому вигляді фактичні можливості держави керувати розвитком соціальних систем, що постійно ускладнюються, здійснювати вплив на процеси перетворення суспільства, функціонування механізмів контролю й регулювання основних сфер його життєдіяльності.

В-шостих, визначено, що на стан порядку та стабільності впливає низка факторів, серед яких виокремлюють верховенство права, режим законності, правовідносини, правосвідомість, моральний, соціальний, культурний, психологічний та державно-нормативний фактори, з чого зроблено висновок,

що надважливими чинниками у процесі становлення правопорядку та забезпечення стабільності є правова культура та правова свідомість, які здійснюють вплив на них як безпосередньо, так і опосередковано.

Культура інтегрує основні риси і чинники суспільної стабільності, потенціал динаміки суспільних відносин, постає базовим підґрунтям становлення особи та її якостей. У поєднанні з соціально-економічними реаліями вона врешті-решт визначає та формує всю ту сукупність явищ та процесів, які і становлять правовий порядок або його деформації. У свою чергу, стан законності та порядку здійснює істотний вплив на рівень правової свідомості та культури як окремих громадян, так і населення загалом.

В-сьомих, особливого значення набуває професійно-правова культура у ролі фактора забезпечення порядку та стабільності. Під професійною правовою культурою розуміється складне, різнопланове утворення, що характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта, засноване на певному рівні правової свідомості і є результатом та способом професійної діяльності щодо створення й реалізації правових цінностей. Високий рівень професійно-правової культури є показником правового прогресу, вона є результатом соціально-правової активності окремих осіб, колективів та інших суб'єктів права; вона є відправним началом, базою для такого роду активності і для правової культури особистості у цілому. Професійна правова культура характеризується рівнем правової свідомості окремої соціальної групи, а також рівнем реального дотримання нею вимог чинного права.

Важливу роль у розвитку суспільного добробуту відіграє рівень правової культури співробітників правоохоронних органів. Враховуючи значення правозастосовної діяльності як особливої форми реалізації права, справедливо ставляться більш високі вимоги стосовно правової культури цих осіб. У першу чергу ці вимоги стосуються саме рівня і глибини правових знань. Це цілком виправдано, оскільки правозастосовні органи та їх посадові особи покликані, з однієї сторони, забезпечити законність і правопорядок у суспільстві, а з іншої сторони, зобов'язані самі в процесі здійснення своїх повноважень неухильно

слідувати приписам юридичних норм, що регулюють їх діяльність. Ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів є вкрай важливим елементом високого рівня правової культури суспільства.

Для підвищення правової культури громадян, посадових осіб правоохоронних органів і всього суспільства в цілому необхідно впроваджувати комплекс економічних, політичних, організаційних, адміністративних, судових, виховних, освітніх заходів, покликаних привити повагу до права і стимулювати позитивну правову активність. Головна мета правової культури полягає в досягненні правомірної поведінки кожного члена суспільства.

Стан розвитку юридичної науки, ступінь залучення вчених-юристів до розробки проектів нормативно-правових актів і удосконалення їх змісту, програм боротьби зі злочинністю традиційно становить один із рівнів правової культури суспільства. Це обумовлено тим, що юридична наука здатна істотно впливати на сприйняття передового правового досвіду, який включає в себе надбання розвитку як національної правової системи, так і правових систем інших країн. Особливого значення при цьому набуває засвоєння історичного досвіду правового регулювання (правові пам'ятки, правові традиції, звичаї, доктрини).

Отже, проблема правосвідомості і правової культури ще тривалий час буде актуальною, а необхідність її дослідження безпосередньо впливає із конституційного проголошення людини як найвищої соціальної цінності. Наразі перед українською державою та суспільством загалом постала об'єктивна і одночасно нагальна потреба широкого розповсюдження (в тому числі й за допомогою засобів юридичної освіти та правового виховання) новітньої правової ідеології, в основі якої знаходяться ідеї поваги до права, верховенства права, знання і адекватне розуміння ролі права в регулюванні суспільних відносин.

Високий рівень правової культури суспільства, адекватне відображення в ній потреб і закономірностей суспільного розвитку є запорукою правильної

постановки мети у праві, успіху в правовому регулюванні, спрямованому на її досягнення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Кутовий В.В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність та взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 36-41

2. Кутовий В.В. Правова свідомість як фактор впливу на правову культуру.

Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього : Збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15-16 січня 2021 р.). Дніпро. 2021. С.

АНОТАЦІЯ

Кутовий Віктор Володимирович. Правова культура як фактор забезпечення стабільності та порядку. – Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2021.

Дипломна робота присвячена аналізу природи правової культури як юридичної категорії та явища правової дійсності, дослідженню впливу правової культури на суспільний розвиток та порядок у суспільстві. В роботі дано характеристику структурі та складовим елементам правової культури.

Детально досліджується сутність правосвідомості у складі правової культури суспільства та особи, взаємозв'язок правової культури суспільства та правової культури особи, охарактеризовано вплив правової культури на чинники, що формують стабільність та порядок.

Окрема увага приділена розумінню та ролі професійної правової культури у забезпеченні стабільності та порядку, аналізу специфічних особливостей професійної правової культури представників правоохоронної

системи, в тому числі прояву деформації правової свідомості серед співробітників органів правопорядку.

Ключові слова: правова культура, правова свідомість, правова культура суспільства, правова культура особи, професійно-правова культура, стабільність, правопорядок.

SUMMARY

The master's thesis is devoted to the analysis of the nature of legal culture as a legal category and the phenomenon of legal reality, the study of the impact of legal culture on social development and order in society. The paper describes the structure and components of legal culture.

The essence of legal consciousness as a part of legal culture of a society and the person, interrelation of legal culture of a society and legal culture of the person is investigated in detail, the influence of legal culture on the factors forming stability and an order is characterized.

Particular attention is paid to understanding and the role of professional legal culture in ensuring stability and order, analysis of specific features of professional legal culture of law enforcement agencies, including the manifestation of deformation of legal consciousness among law enforcement officers.

Key words: legal culture, legal consciousness, legal culture of society, legal culture of a person, professional and legal culture, stability, law and order.